

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

На правах рукопису

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

Поняття цивільного судочинства і його завдання

Керівник

кандидат юридичних наук

Паславська О. Я.

Виконала студентка групи ПР-31

Присяжнюк М.

ТЕРНОПІЛЬ – 2016

ПЛАН

ВСТУП

Розділ I. Поняття та особливості цивільного судочинства в Україні Розділ II.

Види та стадії цивільного процесу

Розділ III. Характеристика основних завдань цивільного судочинства

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Розділ I. Поняття та особливості цивільного судочинства в Україні	6
Розділ II. Види та стадії цивільного процесу.....	12
Розділ III. Характеристика основних завдань цивільного судочинства	19
ВИСНОВКИ	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	28

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку суспільства постала необхідність перегляду та вдосконалення значної кількості існуючих уявлень про правові та наукові категорії. Це тим більш актуально, що розбудова в Україні демократичної, соціальної та правової держави потребує проведення конструктивного аналізу досягнень і прорахунків загальнотеоретичної юридичної науки та її подальшого розвитку на зовсім іншій, більш досконалій методологічній основі. Зрозуміло, що діяльність науковців- правників з удосконалення юридичної науки та запровадження досягнень у цій сфері повинна починатись з аналізу основоположних джерел, керівних ідей усього права, тобто з принципів права України взагалі й окремих його галузей зокрема. З цього загального правила не є винятком і цивільне процесуальне право.

Зі змісту Цивільного процесуального кодексу України випливає найсуттєвіше положення, яке визначає загальний механізм регулювання цивільного судочинства. Оскільки закріплена норма передбачає обов'язкове правове регулювання судочинства, то і процесуальна діяльність суду й усіх інших учасників цивільного процесу повинна провадитися лише у правовій формі, тобто на підставі конкретної норми цивільного процесуального права, що не властиво, наприклад, цивільному законодавству. Тут закріплено, що порядок провадження цивільних справ у судах України визначається тільки Цивільним процесуальним кодексом України.

Цивільні процесуальні правовідносини є засобом реалізації норм цивільного процесуального права. Аналіз цивільних процесуальних правовідносин - необхідний етап дослідження ефективності чинного законодавства, в процесі якого аналізуються конкретні правовідносини в їх співвідношенні • з нормами права для того, щоб показати, наскільки правильно вони змодельовані в нормі, чи застосовані адекватні засоби правового впливу та інше.

Принципи цивільного процесуального права формуються, що цілком зрозуміло, не ізольовано, а під впливом загальних принципів усієї правової

системи держави.

Ураховуючи актуальність проблеми, не є дивним, що питання поняття та завдань цивільного процесуального права і на сьогодні викликає незмінний інтерес вчених-практиків, які займались чи займаються їх дослідженням.

Доктрина процесуального права багата на різні погляди про природу цивільного судочинства. Теорія цивільного судочинства одержала розвиток у працях багатьох учених-процесуалістів, зокрема, А.В. Андрушко, М.В. Жушман, Є.В. Васьковського, Н.Б. Рейдера, В.М. Гордона, Н.О. Чечіної, М.Й. Штефана та ін.

Предметом дослідження є конкретні суспільні відносини, що регулюють поняття цивільного судочинства та сукупність нормативно-правових актів, які регулюють ці відносини.

Метою дослідження є системний аналіз поняття та завдань цивільного судочинства.

Мета наукового дослідження зумовила такі завдання:

- піддати науковій оцінці існуючі теоретичні концепції та позиції науковців щодо даного предмета дослідження з урахуванням здійснюваних соціально-політичних змін у державі, побудови громадянського суспільства і правової держави, переорієнтації правової держави на особистість, захист її прав, свобод і законних інтересів, в тому числі і від незаконних дій судових і правоохоронних органів;

- визначити сутність поняття цивільного судочинства та його співвідношення з загальним правом на судовий захист (ст.55 Конституції України);

- розглянути завдання цивільного судочинства в Україні.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Сучасна процесуальна доктрина виробила два різних підходи до розуміння процесуальних відносин як таких, що відображають суть цивільного судочинства;

1. цивільне судочинство є єдиним багатосуб'єктним процесуальним правовідношенням;

2. цивільне судочинство є системою цивільних процесуальних правовідносин, елементами якої є окремі правовідносини між судом і

кожним із учасників цивільної справи[15, с. 138].

Розуміння цивільного судочинства як єдиного правовідношення було викликано намаганням пояснити процес як цілісне явище, яке має свою специфіку і закономірності розвитку, як феномен правового життя, який не зводиться до випадкового набору окремих процесуальних дій, що вчиняються різними учасниками процесу.

На противагу прибічників розуміння цивільного судочинства як єдиного правовідношення, у процесуальній літературі доводиться розуміння цивільного судочинства як системи процесуальних правовідносин. Наприклад, М. Гурвіч вказував [6, с. 90-93], що цивільний процес - це складне (комплексне) правовідношення, яке складається із елементарних правовідносин. Ним виділялись:

1) головне правовідношення - між судом, з однієї сторони, і позивачем, відповідачем, третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, прокурором та іншими органами і особами, які мають право звернутись до суду для захисту чужих інтересів, з другої сторони;

2) додаткові правовідносини - між судом і третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, органами, які

3) виконують функцію дачі висновку у справі;

4) службово-допоміжні правовідносини - між судом та іншими учасниками процесу (свідками, перекладачами, спеціалістами, експертами).

Якщо здійснити системний аналіз досліджуваного питання, можна прийти до висновку, що усе ж таки цивільне судочинство є системою процесуальних відносин, які складаються між судом і кожним учасником цивільної справи. Системостворюючим фактором виступає предмет судочинства, який залежить від виду провадження - це або спірне матеріальне правовідношення, або необхідність вирішення іншого правового питання.

У правовій літературі терміни «цивільний процес» і «цивільне судочинство» вживаються як рівнозначні. Однак з цього питання висловлюються різні судження. Деякі вчені визначають цивільний процес як діяльність судових органів по вирішенню спорів та інших справ, які стосуються прав та інтересів громадян, організацій, і по примусовому виконанню судових постанов, що здійснюється в точно визначеному порядку із забезпеченням активної участі заінтересованих осіб.

Штефан М.Й. визначає цивільне судочинство як врегульований нормами цивільного процесуального права порядок провадження в цивільних справах, який визначається системою взаємопов'язаних цивільних процесуальних прав та обов'язків і цивільних процесуальних дій, якими вони реалізуються їх суб'єктами — судом і учасниками процесу[18, с. 19].

Комаров В.В. визначає цивільне судочинство як діяльність суду по здійсненню правосуддя, яка складається з розгляду і вирішення в судових засіданнях цивільних справ; діяльність осіб, які беруть участь у справі, і сукупність цивільних процесуальних правовідносин між судом і заінтересованими особами та органами держави, що беруть участь у справі[14, с. 18].

Поряд із спробами дати визначення поняття цивільного судочинства існує думка, що цієї проблеми не існує взагалі. Підкреслюється, що

діяльність учасників правовідносин в інших галузях права, на відміну від процесуального, не виділяється як окрема категорія. Немає необхідності виділяти її і в процесуальній теорії. У суспільних відносинах, врегульованих нормами права, відокремлення діяльності неминуче веде до її відриву від правової форми і до протиставлення правовій формі, що однаково неприпустимо. На основі цього робиться висновок про тотожність понять цивільного процесу і цивільних процесуальних правовідносин. Цивільний процес є суспільними відносинами, врегульованими цивільним процесуальним правом.

Таким чином, у науці цивільного процесуального права існують досить суперечливі підходи як до самої постановки проблеми, так і до змістовної її характеристики.

Дослідження змісту цивільного судочинства повинно здійснюватися в аспекті, який дозволяє визначити його зв'язок та співвідношення з правосуддям у цивільних справах.

Нерідко правосуддя ототожнюють з цивільним судочинством. Наприклад, Н. Т. Арапов відзначає, що правосуддя в цивільних справах є діяльність державного суду і осіб, які беруть участь у ньому по розгляду і вирішенню спорів про право цивільне. На думку В. М. Семенова, цивільний процес поряд з кримінальним процесом є видом правосуддя, різновидом судової діяльності.

Як видно, Н. Т. Арапов відносить до правосуддя і діяльність суду, і діяльність осіб, заінтересованих у правосудді. Для цивільного процесу місця не залишається. В. М. Семенов, навпаки, ототожнюючи цивільний процес і правосуддя, під цивільним процесом розуміє тільки судову діяльність.

До аналогічних висновків призводять і судження М.А.Гурвича, який відзначав, що цивільне процесуальне право, регламентуючи діяльність суду по здійсненню правосуддя, встановлюючи права й обов'язки учасників процесу, є гарантією реалізації завдань цивільного

судочинства[6, с. 47].

Поняття цивільного судочинства тісно пов'язано з поняттям правосуддя, однак не повинно зводитися до нього. Правосуддя і цивільний процес — не тотожні поняття. Зміст правосуддя полягає у визначенні виду й обсягу суб'єктивних прав і юридичних обов'язків персонально певних осіб, у вирішенні конкретної цивільної справи судом шляхом винесення рішення, яке має законну силу. Правосуддя характеризується і тим, що воно повинно бути побудовано на засадах, які забезпечують можливість реалізації заінтересованою особою права на судовий захист, тобто можливість особисто бути захисником своїх прав у суді, брати участь у вирішенні своєї справи. Саме ця обставина і визначає необхідність встановлення специфічної ^ форми здійснення правосуддя, яка передбачає суворо встановлений порядок розгляду і вирішення цивільної справи. Порядок розгляду і вирішення цивільних справ є формою здійснення правосуддя в цивільних справах і складає, на думку В.В. Комарова, цивільний процес (судочинство)[12, с. 84.

Якщо правосуддя — це судова діяльність по реалізації судової влади, то цивільний процес — це форма реалізації правосуддя, яка забезпечує і гарантії здійснення правосуддя, і гарантії права громадян на судовий захист. Такий зв'язок правосуддя і цивільного судочинства Пояснює їх принципову єдність як змісту і форми. Поза цивільним судочинством, яке забезпечує гарантії його здійснення, правосуддя неможливе, як і розгляд справи, якщо він не здійснюється судом, не є цивільним процесом.

Таким чином, правосуддя в цивільних справах і цивільний процес у спеціально-юридичному значенні — самостійні явища. Правосуддя — форма реалізації судової влади, а цивільний процес — форма здійснення правосуддя, яка покликана забезпечити і гарантії правосуддя, і гарантії особи.

Цивільний процес як форма реалізації правосуддя і права громадян на судовий захист має свою предметну сферу. Згідно з чинним цивільним процесуальним законодавством у порядку цивільного судочинства

розглядаються справи по спорах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових та кооперативних правовідносин, справи, що виникають з адміністративно-правових відносин, і справи окремого провадження.

Визначення сфери цивільного процесу важливо, бо вона є показником функціонування в державі судової влади і правосуддя. Цивільний процес розрахований, як видно, на здійснення правосуддя в широкій сфері правовідносин, які характеризуються юридичною рівністю їх учасників (цивільних, сімейних тощо).

в порядку цивільного судочинства здійснюється правосуддя і у справах, що виникають з адміністративно-правових відносин, в яких громадянин перебуває з державним органом або службовою особою (наприклад, справи по скаргах на рішення, дії чи бездіяльність державних органів, юридичних або посадових осіб у сфері управлінської діяльності), а також по справах: окремого провадження, в яких захищаються не суб'єктивні права, а охоронювані законом інтереси, неопосередковані суб'єктивним правом (наприклад, інтерес у судовому встановленні фактів, що мають юридичне значення: перебування на утриманні, родинних відносин тощо).

Сфера цивільного судочинства опредмечує соціальну функцію правосуддя в цивільних справах, профілює правосуддя в цивільних справах на певну групу суспільних відносин і допускає розгляд і вирішення будь-якої цивільної справи з додержанням єдиного порядку, який забезпечує однаковий стандарт здійснення правосуддя і судового захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів.

ЦПК передбачає, що порядок провадження в цивільних справах у судах визначається законом, а справи, що виникають з адміністративно-правових відносин, і справи окремого провадження розглядаються за загальними правилами

судочинства, крім винятків, встановлених законодавством [20, с.49].

Таким чином, законодавство виходить з єдності цивільного процесу і загального характеру правосуддя в цивільних справах незалежно від того, яку справу розглядає суд.

П

РОЗДІЛ 2

ВИДИ ТА СТАДІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Цивільне судочинство являє собою просування цивільної справи у суді, певну взаємопов'язану сукупність стадій її розгляду та вирішення. Разом з тим, визначаючи сутність цивільного процесу, як правило, вважають, що цивільне судочинство поділяється на самостійні види: позовне; по справах, що виникають з адміністративно-правових відносин; окреме. При цьому вони виходять з того, що матеріально-правова природа усіх цих справ має істотну специфіку, яка обумовлює процесуальні особливості їх судового розгляду. Отже, розрізняють наступні види цивільного судочинства[18, с. 20]:

позовного провадження — у спорах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових, кооперативних правовідносин;

- провадження у справах, що виникають з адміністративно-правових відносин (точніше — з конституційних, адміністративних, фінансових)
- по скаргах на неправильності в списках виборців та в списках громадян, які мають право брати участь у референдумі; по скаргах на рішення і дії територіальної, окружної (територіальної) виборчої комісії по виборах депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних рад і заявах про скасування рішення виборчої комісії; по скаргах на рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, територіальної дільничної виборчої комісії по виборах Президента України та заявах про скасування реєстрації кандидатом у Президенти України; по скаргах, заявах на рішення, дії або бездіяльність виборчих комісій по виборах народних депутатів України; по скаргах на рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії: по заявах про дострокове припинення повноважень народного депутата України у разі невиконання ним вимог щодо несумісництва депутатської діяльності з іншими видами діяльності; по скаргах на дії органів і службових осіб у зв'язку з проведенням адміністративних стягнень; по скаргах громадян на рішення, дії або бездіяльність державних органів, юридичних або службових осіб у

- сфері управлінської діяльності; по скаргах на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби; по скаргах на рішення, прийняті щодо релігійних організацій; по заявах прокурора про визнання незаконними правового акту органу чи дії посадової особи; про стягнення з громадян недоїмки по податках, самооподаткуванню сільського населення і обов'язковому державному страхуванню. Суд розглядає й інші справи, що виникають з адміністративно-правових відносин, віднесених законом до їх компетенції;
- окремого провадження — у справах про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним; про визнання громадянина безвісно відсутнім або оголошення його померлим; встановлення неправильності запису в актах громадянського стану; встановлення фактів, що мають юридичне значення; встановлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника; про оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні; про усиновлення дітей, які проживають на території України, громадянами України та іноземними громадянами. Справи позовного провадження характеризуються наявністю двох сторін з протилежними інтересами і спірністю їх майнових та особистих немайнових правовідносин, які передаються на розгляд суду.

Справи з адміністративно-правових правовідносин стосуються спору, що виник між суб'єктами конституційних, фінансових і адміністративних правовідносин з приводу законності рішень і дій суб'єктів виборчого процесу та органів державного управління щодо вжитих ними, а в певних випадках — визначених ним заходів адміністративного впливу на громадян і посадових осіб.

Справи окремого провадження спрямовуються на встановлення певних обставин, наявності юридичних фактів або юридичного статусу громадян, необхідних для реалізації суб'єктивних прав.

Справи, що виникають з адміністративних правовідносин і окремого провадження, розглядаються за загальними правилами цивільного судочинства, крім окремих винятків, встановлених цивільним процесуальним законодавством.

Наведені міркування викликають заперечення. Прагнення обґрунтувати наявність у цивільному процесі окремих видів справ не відповідає законодавству і суперечить закріпленому в ньому положенню про єдність цивільного процесу [7, с. 5].

Цивільний процесуальний закон, встановивши для усіх цивільних справ єдину процесуальну форму їх розгляду і допускаючи в окремих випадках винятки із загальних правил, виходить з того, що цивільний процес є загальною формою захисту прав і охоронюваних законом інтересів, а ті або інші особливості розгляду цивільних справ не можуть створити самостійного порядку їх розгляду.

Єдність цивільного процесу, таким чином, забезпечується тим, що розгляд і вирішення цивільної справи може відбуватися тільки в порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством.

Цивільний процес як передбачений законом порядок розгляду і вирішення цивільних справ характеризується стадійністю розвитку. Цивільний процес розвивається в певній послідовності, по стадіях (етапах), які відображають, так би мовити, логіко-часові характеристики судової діяльності і процесуальної діяльності усіх учасників цивільного процесу.

В процесуальній літературі під стадією цивільного процесу розуміють сукупність процесуальних дій суду, учасників процесу, спрямованих на певну процесуальну мету (порушення справи, підготовка справи до судового розгляду та ін.). Однак, будь-яка стадія цивільного процесу крім процесуальної мети характеризується своїм специфічним змістом, колом суб'єктів процесуальної діяльності, особливим процесуально- документальним оформленням [10, с. 43].

В теорії процесу судочинства поділяється на вісім стадій.

Стадія цивільного процесу - це визначена в процесуальному законі сукупність процесуальних дій, об'єднаних однією найближчою процесуальною метою.

Перша стадія - відкриття провадження у справі шляхом подання до суду заяви (позовної заяви) і постановлення судом ухвали про відкриття провадження у справі.

Метою другої стадії - підготовки справи до судового розгляду є забезпечення правильного та швидкого вирішення справи, а також з'ясування можливості врегулювання спору між сторонами.

Третя стадія процесу - судовий розгляд справи. У цій стадії справа в судовому засіданні вирішується по суті та ухвалюється судове рішення.

Четверта стадія - оскарження судових рішень, що не набрали законної сили (апеляційне провадження). Справа повторно розглядається судом апеляційної інстанції з метою перевірки законності та обґрунтованості рішення суду першої інстанції.

П'ята стадія - касаційне провадження, в якому оскаржуються рішення, ухвали суду першої та/або апеляційної інстанцій з підстав неправильного застосування ними норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Перегляд судових рішень ВСУ становить шосту стадію цивільного процесу, якою передбачені підстави перегляду судових рішень після їх перегляду в касаційному порядку.

Сьома стадія - перегляд рішень, ухвал суду, якими закінчено розгляд справ, що набрали законної сили, а також судовий наказ у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Останньою, восьмою, стадією цивільного процесу є звернення судового рішення до виконання, без якого неможливо досягти кінцевої мети процесу - захисту порушеного права.

Перші три стадії охоплюють провадження в суді першої інстанції, а кожна наступна — єдине провадження у вищестоящому суді або у зверненні до виконання. При такому поділі процесу його стадії відриваються від процесуальних правовідносин, а підстави поділу процесу на стадії позбавлені єдиного змісту. В зв'язку з чим перші три стадії було об'єднано в одну — провадження в суді першої інстанції. А третя була поділена на дві самостійні стадії: судового розгляду і стадію постановлення рішення судом першої інстанції. Отже, одна й та ж підстава виявилася придатною для визначення стадії як усього провадження в суді першої інстанції, так і частини такого провадження — стадій порушення справи в суді, підготовки справи до розгляду, судового розгляду. Але останні властиві і для наступних стадій — касаційного оскарження, перегляду в порядку судового нагляду, перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами. Поділ судочинства на п'ять, сім і вісім стадій залишає поза стадіями виділене в діяльності суду першої інстанції провадження по виправленню опісок і явних арифметичних помилок, по винесенню додаткового рішення, по роз'ясненню рішень судом, ^ який його постановив.

Цивільне судочинство — процесуальний порядок (форма) здійснення правосуддя в цивільних справах, захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів. У великій за обсягом і складній за змістом діяльності можна виявити три частини або: розгляд і вирішення справи по суті, перевірка законності і обґрунтованості постановленого по ній рішення, звернення рішення до виконання. Разом з цим завдання цивільного судочинства по захисту прав і охоронюваних законом інтересів будуть реалізовані тоді, коли суд постановить у справі законне і обґрунтоване рішення.

Процесуальним засобом, що забезпечує досягнення таких результатів, названа друга стадія, завдання і мета якої реалізуються трьома способами: апеляційним провадженням, касаційним провадженням, переглядом рішень у зв'язку з нововиявленими і винятковими обставинами. Але захист прав та інтересів не обмежується визнанням судом прав за однією особою, а обов'язку — за іншою, а включає діяльність, спрямовану на звернення судового рішення до виконання, гарантує реалізацію рішень, повноту, своєчасність і реальність їх виконання[13, с. 84],

Кожна стадія має три фази (підстадії) розвитку, які послідовно змінюються одна одною: 1) порушення судочинства — по розгляду і вирішенню справи, по перевірці законності і обґрунтованості постановленого по ній рішення, по зверненню рішення до виконання; 2) підготовка до розгляду справи та її вирішення, до перевірки законності і обґрунтованості постановленого по ній рішення, до звернення рішення до виконання; 3) вирішення по суті — розгляд і вирішення справи, перевірка законності і обґрунтованості рішення, звернення рішення до примусового виконання.

Таким чином, ці стадії складають систему, загальну модель цивільного судочинства. Конкретна цивільна справа може пройти всі стадії, однак частіше справа проходить обов'язкові стадії — від порушення цивільної справи до судового розгляду, адже не завжди судові рішення в справі оскаржуються, опротестовуються або переглядаються у зв'язку з нововиявленими обставинами чи примусово виконується.

Регламентация процесуальної діяльності не обмежується визначенням загального порядку цивільного судочинства за самостійними стадіями. Особливість правового регулювання цивільних процесуальних відносин полягає і в тому, що правовій регламентації підлягає кожна окрема процесуальна дія суду, який здійснює правосуддя, кожна процесуальна дія учасника цивільного процесу (позивача, відповідача, свідків і т. п.). Цивільне процесуальне законодавство визначає допустимі процесуальні дії в цивільному процесі, послідовність здійснення процесуальних дій суб'єктами процесуальної діяльності, а також

обов'язкове документальне їх оформлення у відповідних процесуальних актах — документах (ухвалах, рішеннях, протоколах тощо).

Механізм стадійного руху цивільної справи, взаємозв'язку процесуальних дій суб'єктів процесуальної діяльності та їх документального оформлення складає цивільний процес (цивільне судочинство) як встановлений законом порядок розгляду і вирішення цивільних справ [16,с.30].

РОЗДІЛ 3

ЗАВДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Відповідно до ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України (надалі - ЦПК), завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ. Далі в цій статті законодавець визначає мету такого завдання — захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [2].

Дещо інакше було сформульоване завдання цивільного судочинства у ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України 1963 р. (надалі - ЦПК 1963 р.) в редакції Закону від 15 грудня 1992 р. - завданням цивільного судочинства є охорона права та законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави шляхом всебічного розгляду та вирішення цивільних справ у повній відповідності з чинним законодавством [3]. У первинній редакції ЦПК 1963 р. завданням цивільного судочинства було визначено правильний та швидкий розгляд і вирішення цивільних справ з метою охорони суспільного і державного ладу СРСР, соціалістичної системи господарства і соціалістичної власності, захисту політичних, трудових, житлових та інших особистих і майнових прав і

охоронюваних законом інтересів громадян, а також прав і охоронюваних законом інтересів державних установ, підприємств, колгоспів

та інших кооперативних і громадських організацій.

В загальному вигляді різниця вищенаведених завдань полягає в абсолютно різних векторах роботи судів. В першому випадку - це розгляд і вирішення цивільних справ за певними критеріями або у певний спосіб, а в другому - охорона прав та законних інтересів осіб шляхом всебічного розгляду та вирішення цивільних справ. Впадає в око певна тотожність структурної побудови цієї статті у ЦПК і у первинній редакції ЦПК 1963 р. Звісно, ця тотожність не за змістом, і вона має місце за виключенням переліку суб'єктів та їх охоронюваних прав у ЦПК 1963 р. Видається, що в

ЦПК 1963 р. в редакції Закону від 15 грудня 1992 р. порушені елементарні правила формальної логіки, тобто завдання сформульовано алогічно, оскільки першим кроком у цивільному судочинстві є розгляд та вирішення справ і, як можливий наслідок, результат - охорона прав і т. ін. Необхідно визнати, що розгляд та вирішення цивільних справ не завжди є актом охорони, але без розгляду і вирішення справи вести мову про охорону чийхось прав взагалі не можна. В цьому контексті було б помилковим визнавати охорону прав та законних інтересів завданням цивільного судочинства, та ця теза суперечила багатьом нормам кодексу.

Потребують окремого аналізу різні способи (умови) розгляду і вирішення справ: в першому випадку - це справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд; у другому випадку - всебічний розгляд; у третьому випадку - правильний та швидкий розгляд.

З огляду на доктринальне визначення завдань цивільного судочинства, що є домінуючим чинником для розуміння змісту багатьох процесуальних інститутів і новел ЦПК, в цьому контексті виникає низка питань про мотиви зміни формулювання згадуваного завдання, співвідношення в праві і в сучасній

українській мові категорій «завдання», «мета»[8, с. 11.

В літературі, як правило, аналіз співвідношення завдань цивільного судочинства і мети не розрізняють і аналізують їх як тотожні категорії. Так, автори одного з науково-практичних коментарів ЦПК стверджують, що: «Захист прав, свобод та інтересів слід відрізнити від їх охорони. Саме в ній вбачалося основне завдання судочинства за ЦПК 1963 р. (ст. 2). Охорона прав та інтересів має на меті запобігти їх порушенню. Охорона здійснюється шляхом встановлення відповідних норм права, правових стимулів, заборон тощо». Зазначений підхід у визначенні завдання цивільного судочинства є характерним і для інших авторів.

Видається, що ототожнення мети і завдання судочинства певною мірою продукується проблемами тлумачення цих слів фахівцями-

дослідниками синонімічних рядів. З іншого боку, дослідники права не можуть робити висновків без урахування загальновідомих об'єктивних законів поведінки і діяльності людини та соціуму в цілому, співвідношення понять «мета», «завдання» у загальноновизначених і сталих філософських дослідженнях.

Інші дослідники цивільного процесу, аналізуючи співвідношення категорій «завдання» і «мета» цивільного судочинства, доходять висновку, що метою обумовлюються завдання цивільного судочинства. Видається, і в цьому випадку не можна повною мірою погодитись з висновком, що мета обумовлює завдання.

Як ми зазначали, мета - це те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти, а завдання - визначений, спланований обсяг роботи. Дослівне ж відтворення і аналіз завдання цивільного судочинства, визначеного у ст. 1 ЦГЖ, дає підстави говорити лише про завдання розглядати і вирішувати справи у певний спосіб або певними засобами. В контексті мети сучасного цивільного судочинства - захисту прав і т. ін., видається, що в цьому випадку законодавець визначив не завдання, а способи дій, або засоби, за допомогою яких досягається певна мета. В енциклопедичних філософських джерелах зазначається, що «мета» - усвідомлене передбачення бажаного результату діяльності, яке зумовлює пошук засобів і шляхів його досягнення. Проблема органічної єдності, взаємодоповнюваності «мети» і «засобів» та результату діяльності пов'язана із суперечливим розумінням

взаємозв'язку потреб, інтересів та ціннісних орієнтацій. Не є винятком з цього проблема нормативного регулювання процедури розгляду і вирішення в судах справ приватного характеру. Особливо це притаманно суспільствам перехідного періоду, до яких, безперечно, належить Україна.

Необхідно зазначити, що теза «мета виправдовує засоби» за умов політико-правової дійсності СРСР послідовно була реалізована в процесуальних кодексах крізь призму домінуючих інтересів держави в усіх сферах життя, заперечення теорії розподілу державної влади, визначення за судами охоронних функцій в сфері цивільного судочинства тощо. За таких обставин завдання цивільного судочинства за ЦГЖ 1963 р. за своєю сутністю не могло бути сформульовано інакше.

В сучасній Україні тезу «мета виправдовує засоби» в контексті нової редакції ст. 1 ЦПК необхідно сприймати крізь конституційні принципи мети діяльності держави: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3); в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8); права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55) [2].

Незважаючи на новаторський підхід у визначенні мети судочинства і загальнодемократичних засобів досягнення цієї мети, необхідно визнати, що законодавець невдало застосував у ст. 1 ЦПК для визначення засобів досягнення мети цивільного судочинства слово «завдання», яке не відображає правової сутності цього явища, а з іншого боку — суперечить мовним, формальнологічним правилам про способи позначення понять, категорій. Видається, що мета судочинства має визначати засоби реалізації такої мети, а не завдання. При цьому засоби реалізації мети цивільного судочинства повинні мати не вичерпний, а відкритий перелік, зокрема, через позначення верховенства права як принципу досягнення мети в цивільному судочинстві.

До того ж сучасне тлумачення слова «завдання» як визначеного,

запланованого для виконання обсягу роботи в процесуальному кодексі не може й приблизно розкрити обсягу роботи судів у сфері цивільної юрисдикції, в цьому контексті необхідно визнати, що залучення цього слова для позначення окремих принципів цивільного судочинства є даниною уявленню минулого про структуру загальних положень ЦПК та має бути критично сприйнято. Видається, що завдання цивільного судочинства не вичерпується розглядом і вирішенням цивільних справ в їх галузевому значенні. Так, наприклад, значна частка земельно-правових спорів вирішується у порядку цивільного судочинства, але вони за своїм змістом не набувають цивілістичних ознак і — не останньою чергою — внаслідок лише субсидіарного застосування норм ЦК України [8, с. 12].

Способи або засоби досягнення мети сучасного цивільного судочинства при розгляді і вирішенні цивільних справ полягають в тому, що такий розгляд передбачається як «справедливий, неупереджений та своєчасний». Незважаючи на оціночний характер вищенаведених категорій, їх розуміння не повинно викликати проблем. Зазначені умови судочинства викладено в ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (надалі - ЄКПЛ) [4], і вони неодноразово застосовувались Європейським судом з прав людини, в тому числі знайшли змістовне висвітлення в більш ніж 200 рішеннях цього суду в справах про порушення державою Україною ст. 6 ЄКПЛ. Звісно, умови судочинства, викладені в ст. 1 ЦГЖ (справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення справ) і в § 1 ст. 6 ЄКПЛ (право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом) дослівно не співпадають, але за своєю сутністю вони проголошують однакові стандарти судочинства[4].

Необхідно зазначити, що справедливий та своєчасний суд в розумінні практики застосування ст. 6 ЄКПЛ багато в чому збігається з формулюванням завдання радянського цивільного судочинства, викладеного у первинній редакції ЦПК 1963 р. - правильний та швидкий розгляд і вирішення цивільних справ. Відповідно до ЄКПЛ, під справедливим розглядом справи мається на увазі такий,

що відбувається з дотриманням усіх правових норм національного законодавства та доступності правосуддя. В цьому аспекті «справедливий» і «правильний» розгляд справи мають однакове значення, але справедливий розгляд справи не вичерпується лише цими аспектами. Звісно, відсутність інститутів апеляції і касації у радянському цивільному судочинстві, так само як і заперечення доктрини розподілу державної влади, а, отже, відсутність незалежного і безстороннього суду перекреслюють подальші спроби знайти спільні риси у способах забезпечення мети цивільного судочинства на різних історичних етапах розвитку законодавства, що регулює цивільне судочинство в Україні. Попри ці негативні висновки, однаковим за змістом, на мою думку, засобом забезпечення мети цивільного судочинства є принцип швидкого або своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ. В ЦГЖ 1963 р. в редакції Закону від 15 грудня 1992 р. хоч і не йдеться про швидкий або своєчасний розгляд справи в контексті завдання цивільного судочинства, однак це питання було вирішено у ст. 148 ЦГЖ 1963 р., де законодавець чітко визначив строки розгляду справ відповідно до їхньої категорії. Необхідно зазначити, що Цивільний процесуальний кодекс У. С.С.Р. 1924 р., так само як і Статут цивільного судочинства Російської імперії, взагалі не визначали строків розгляду цивільних справ. Загальновідомими є причини, що спонукали законодавця нормативно узгодити строки розгляду цивільних справ або визнати межі для їх своєчасного розгляду — лише нагадаємо, що вони (причини) знаходяться в економічній площині, безвідносно до політичного устрою держави та інших ідеологічних та політичних факторів. Реалізація принципу своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ є актуальною проблемою цивільного судочинства в Україні. Не будемо зупинятися на причинах виникнення цього явища, а лише зазначимо, що ця проблема виникла не вчора і лише незначною мірою є проблемою процесуального характеру. Незважаючи на такий висновок, подолання ганебної практики несвоечасного розгляду цивільних справ можна частково вирішити виключно процесуальними засобами. Так, не буде зайвим звернутися хоча б до вітчизняних першоджерел цивільного процесу. Варто зазначити, що багато новел ЦПК - це «реінкарнація» процесуальних інститутів

минулого. В контексті предмету нашого дослідження не буде зайвим нагадати, що інститут заочного розгляду справи був одним з ефективних засобів прискорення розгляду цивільних справ в Російській імперії і багато в чому є більш вдало і повно унормованим, ніж діючий зараз в ЦПК України[14, с. 76].

Розробники Статуту цивільного судочинства Російської імперії усвідомлювали, що цивільний процес має задовольняти двом основним вимогам - швидкості провадження справи і всебічності її розгляду. Свого часу А. Х. Гольмстен зазначав, що створити один порядок провадження, один тип процесу недоцільно, оскільки в окремих випадках застосування всіх стадій процесу — це зайве, з огляду на простоту справи, або це на шкоду, з огляду на необхідність швидкого вирішення, або це несправедливо, з огляду на небажання сторін застосування всіх стадій процесу. Далі зазначений автор підкреслює, що саме тому в законодавстві багатьох держав допускається, поряд із загальним, і скорочений порядок розгляду справ. І хоча з того часу минуло століття, проблема скороченого порядку розгляду цивільних справ як механізму розвантаження судів в період новітньої історії України в літературі навіть не поставала. Це викликає подив, оскільки в кримінальному процесі ця новела реалізована за окремими категоріями нескладних кримінальних справ [5, с. 48].

ВИСНОВКИ

Таким чином, цивільне судочинство - це форма реалізації судової влади, форма здійснення правосуддя в цивільних (в широкому розумінні) справах. Законодавство про цивільне судочинство має забезпечити однакові умови судової діяльності при здійсненні правосуддя у цивільних справах, реалізацію права на судовий захист, демократичної ідеї рівного та єдиного для всіх громадян суду. Для здійснення завдань цивільного судочинства глибокий зміст має ст. 1 ЦПК, бо в ній закріплені високозначущі характеристики правосуддя в цивільних справах.

Метою цивільного судочинства є захист порушених, невизнаних оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

У цивільному судочинстві закріплений такий спосіб правового регулювання процесуальних відносин, при якому в даній сфері відносин дозволено лише те, що прямо закріплено нормами права. Дані характеристики мають значення не тільки теоретичних формул, але й практичних аксіом, без яких неможлива законність судової діяльності.

Цивільне судочинство захищає права та інтереси не лише позивача, але й відповідача, наприклад, у разі постановлення рішення про відмову у позові, а також третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору.

Принципи (основні засади) судочинства викладено в ст. 129 Конституції України, ЦПК, КАСУ та Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Сформульована вч. 1 ст. 129 конституційна норма про те, що судді при здійсненні правосуддя незалежні й підкоряються лише закону, має важливе значення як загальний принцип судочинства і правосуддя. Зміст вказаної норми свідчить про те, що і принципи судочинства, і принципи правосуддя спрямовані на досягнення єдиної

цілі і мети - захист прав і свобод людини і громадянина. Виражені в них вимоги до суду та учасників цивільного процесу, концептуалізують їх зміст і основну спрямованість та визначальний порядок здійснення правосуддя в цивільних справах.

Принципи судочинства і правосуддя є взаємообумовленими, взаємопов'язаними й характеризуються відсутністю в них протистояння.

Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ. ЦГЖ встановлює принципи, яким повинне відповідати цивільне судочинство:

- справедливий судовий розгляд і вирішення цивільних справ.
- неупереджений судовий розгляд і вирішення цивільних справ;
- своєчасний судовий розгляд та вирішення цивільної справи.

Ці принципи закріплюють у національному законодавстві положення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.50 р., ратифікованої Законом України від 17.07.97 р., відповідно до якої кожному гарантується право на справедливий судовий розгляд. Кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Не зважаючи на юридичну невизначеність принципів справедливості, неупередженості та своєчасності, вони неодноразово застосовувалися Європейським судом з прав людини. Під час застосування цієї норми Конвенції Європейський Суд з прав людини відзначив, що "справедливість строку розгляду справи" повинна визначатися складністю справи, а також поведінкою заявника та відповідних владних структур (судів). У цивільних справах щодо статусу особи має значення те, що є важливим для самого заявника, а на це особливо слід звернути увагу, якщо занадто довгий розгляд справи може порушити право особи на повагу до сімейного життя.

Таким чином, за ефективністю функціонування цивільного судочинства можна судити про ступінь демократизації суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року. - К., 2006. - 26 с.
 2. Цивільний процесуальний кодекс України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: // §8ка2.гасіа.§оу.иа
 3. Цивільний процесуальний кодекс України (прийнятий 18 липня 1963 р.) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: //§8ка2.га(іа.§оу.иа
 4. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О. Л. Жуковської. - К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. - 960 с.
 5. Андрушко А. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права в Україні : монографія / А. В. Андрушко. - Х., 2006. - 180 с.
 6. Гурвич М.А. Гражданские процессуальніе правоотношения и процессуальніе действия / М.А. Гурвич: Тр. ВЮЗИ. - М., 1965. - 200с.
 7. Жушман М. В. Принципи цивільного судочинства та правосуддя / М. В. Жушман // Теорія і практика правознавства. - 2011. - №1. - С. 2-10
 8. Захарова О. С. Завдання цивільного судочинства. Деякі теоретичні проблеми / О. С. Захарова // Адвокат. - 2009.- №11. - С. 10-13
 9. Зейкан Я.П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України / Я.П. Зейкан. - К.: Юридична практика, 2006. - 560 с.
 10. Кравчук В.М. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України // В.М. Кравчук. - К.: Істина, 2006. - 944 с.
- П.Кройтор В. А. Система принципів цивільного процесуального права / В. А. Кройтор // Вісник ХНУВС. - Х., 2008. - С. 15-22.

12. Курс цивільного процесу : підручник / за ред. В. В. Комарова. - Х. : Право, 2011. - 1351 с.
13. Мала енциклопедія теорії держави і права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. - К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. - 366 с.
14. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: Монографія / В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, В.В. Баранкова та ін.; За заг. ред. професора В.В. Комарова. - Х.: Харків юридичний, 2008. - 430с.
15. Сенік С. Поняття цивільних процесуальних правовідносин / С. Сенік // Вісник Львівського університету. Серія юрид. - 2009. - Вип. 49. - С. 138-141
16. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін.; За ред. С. С. Бичкової - К.: Атіка, 2008. - 840 с.
17. Шевчук П.Г. Організаційно-правові аспекти забезпечення ефективності цивільного процесуального законодавства / П.Г. Шевчук // Вісник Верховного Суду України. - 2001. - № 3. - С. 18-22.
18. Штефан М.Й. Цивільний процес: Підручник. - К.: Ін Юре, 2005. - 696 с.
19. Шутенко О. В. Проблеми диспозитивності в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Шутенко. - Х., 2003. - 19 с.
20. Шутенко О. Понятіе и система принципів гражданского процессуального права / О. Шутенко // Предпринимательство, хозяйство и право. - 2000. - № 11. - С. 49-50.